

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

БІРЮКОВА ЛАРИСА АНАТОЛІВНА

УДК 378.016:78.087.68

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ
КЕРІВНИКА ХОРУ
В СИСТЕМІ ВИЩОЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ-2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка, Міністерство освіти і науки України, м. Суми

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Науменко Світлана Іванівна,
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри фортепіанного виконавства
та художньої культури;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Ростовський Олександр Якович,
Ніжинський державний
університет імені М.В. Гоголя,
професор кафедри музичної педагогіки
і хореографії;

кандидат педагогічних наук, доцент
Соколова Алла Вікторівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
доцент кафедри вокально-хорової підготовки
вчителів музики

Захист відбудеться “23” січня 2008 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “21” грудня 2007р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Козир

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Становлення України як суверенної держави глибоко впливає на світогляд, психологію та духовне життя українців. Детальне вивчення та цілісне осмислення окремих складових елементів національної спадщини дозволяє визначити роль музичного мистецтва у формуванні духовності підрастаючого покоління. Як специфічна форма суспільної свідомості, що в концентрованому вигляді відображає цінності минулого й сучасного, музика узагальнює багатотисячлітній досвід духовно-емоційного ставлення до світу, допомагає людині глибоко пізнати себе, свій внутрішній світ, свою виробничу діяльність. Серед різноманітних засобів формування особистості важливе місце належить мистецтву, зокрема хоровій музиці, одному з наймогутніших засобів виховання творчого інтелектуального та естетичного досвіду людства.

На межі нового тисячоліття провідною проблемою сучасної педагогічної теорії та практики вищої школи виступає ґрунтовна теоретична та практична підготовка фахівців з широким творчим потенціалом. На розв'язання цих завдань націлюють: Національна доктрина розвитку освіти, Закон України „Про вищу освіту”, Державна національна програма „Освіта” Україна XXI століття”. Оновлення вищої музично-педагогічної освіти вимагає зростання потреби у фахівцях, що змогли б вільно оперувати знаннями, володіти здатністю майстерно проводити урок, „заражати” учнів одним з наймогутніших засобів виховання творчого та інтелектуального потенціалу – хоровим співом – *„божественним і небесним заняттям, яке зміцнює все прекрасне та благородне в людині”* (Платон Афінецький).

У цьому контексті набуває актуальності проблема підготовки студентів мистецьких факультетів до продуктивної діяльності, особливо у сфері диригентсько-хорової підготовки вчителя музики, яку розглядали в історичному аспекті (А.Мартинюк, І. Павлик та ін.); хорознавчому (О.Бенч-Шокало, Т.Смирнова та ін.); диригентсько-хоровому (П.Ковалик, А.Козир, А.Кречківський та ін.); вокально-хоровому (Ю.Юцевич, О.Стахевич та ін.); музично-психологічному (Л.Бочкарьов, В.Назайкінський, С.Науменко); музично-педагогічному (А.Болгарський, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова).

Аналіз змісту та організації підготовки майбутнього вчителя музики як керівника хору дає можливість констатувати, що цілісно-комплексній підготовці студентів заважає вузькопредметний технологічний підхід до вивчення фахових дисциплін. На наш погляд, недослідженими є питання щодо конкретних умов, шляхів, засобів та структуризації диригентсько-хорової підготовки студентів, у яких були б поєднані різні напрямки діяльності керівника хору. Усе це вказало на ряд суперечностей: а) між потребами школи та усталеною системою диригентсько-хорової підготовки на музично-педагогічних факультетах та в інститутах мистецтв; б) між

розвитком музично-творчих здібностей та їх використанням у практиці роботи зі шкільними хоровими колективами.

Недостатнє вивчення психолого-педагогічних умов підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти, шляхів та засобів їх взаємопроникнення, розмежованість у навчальному процесі, та відсутність уміння поєднувати їх у диригентсько-хоровій діяльності показали необхідність удосконалення існуючої методики підготовки студентів до керівництва шкільними хоровим колективами.

Визначені суперечності та недостатня дослідженість проблеми підготовки майбутнього керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти зумовили необхідність розробки експериментальної методики комплексної диригентсько-хорової підготовки студентів, що і зумовило вибір теми нашого дослідження: „Психолого-педагогічні умови підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідницької роботи кафедри методики музичного виховання, співів та хорового диригування Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка і складає частину наукового напрямку за темою: ”Шляхи вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя музики в аспекті музичної освіти та виховання“. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол № 5 від 12.01.2000 р.) і Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 28.01.2003 р.).

Об'єкт дослідження – процес методичної підготовки майбутнього керівника хору у вищих закладах педагогічної освіти.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови підготовки майбутнього керівника хору.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику підготовки майбутнього керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти.

Завдання дослідження:

- здійснити теоретичний аналіз сутності, змісту та структури підготовки майбутнього керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти;
- обґрунтувати психолого-педагогічні умови підготовки керівника хору;
- встановити критерії та рівні сформованості диригентсько-хорової підготовки студентів;
- розробити та експериментально перевірити методику поетапної підготовки майбутнього керівника на музично-педагогічних факультетах.

Гіпотеза дослідження. Процес підготовки майбутнього керівника хору стане ефективнішим, якщо навчальна діяльність буде:

- вирізнятися комплексністю;
- характеризуватися інтегративністю цілей;
- відбуватися у єдності навчальної, виконавської, репродуктивної та

продуктивної діяльності;

- носити особистісно-зорієнтований характер, який буде виражатися у підтримці індивідуального розвитку, свободи та творчості, вибору змісту й пріоритетних способів діяльності;

- створювати організовані психолого-педагогічні умови, спрямовані на диригентсько-хорову підготовку керівника хору, які виступають чинниками актуалізації розвитку диригентсько-хорових здібностей, творчості загалом.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять філософська концепція прагнення людини до активного пізнання навколишнього світу (М.Бердяєв та ін.); провідні позиції педагогіки з точки зору творчого розвитку особистості (Є.Басін, Д.Говорун, А.Маркова та ін.); загальні положення музичної психології (Л.Виготський, А.Леонт'єв, С.Науменко, С.Рубінштейн, Б.Теплов, П.Якобсон та ін.); наукові засади творчої особистості вчителя (С.Сисоєва, Р.Скульський, В.Сластьонін), провідні напрямки диригента хорового колективу (Л.Андрєєва, Л.Безбородова, М.Данілін, О.Єгоров, С.Казачков, К.Пігров, К.Птиця, В.Соколов, Г.Струве, П.Чесноков, Л.Шаміна).

Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези дослідження були використані *методи теоретичного та емпіричного рівнів*. До першої групи увійшли методи теоретичного аналізу філософської, мистецтвознавчої та психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, аналізу, синтезу узагальнення наукової інформації з метою визначення сутності, змісту, структури підготовки керівника хору, а також метод моделювання - для структуризації диригентсько-хорової підготовки студентів музично-педагогічних факультетів та інститутів мистецтв вищих навчальних закладів. До групи емпіричних методів увійшли анкетування, педагогічне спостереження, бесіди, інтерв'ю, педагогічний експеримент, методи статистичної та графічної обробки експериментальних даних. Ці методи дозволили визначити вихідний стан сформованості підготовки студентів до керівництва хором, забезпечити достовірність отриманих даних й перевірити ефективність гіпотези дослідження.

Організація дослідження. Наукове дослідження здійснювалося у три етапи протягом 1999 -2006 років.

На першому етапі (1999-2002 рр.) проаналізовано філософські, психолого-педагогічні та музикознавчі праці з досліджуваної проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету завдання дослідження та основні напрямки, розроблено програму та методику проведення експерименту.

На другому етапі (2002–2003 рр.) розроблено план дослідно-експериментальної роботи, здійснено апробацію розробленої системи методів, спрямованих на підготовку майбутнього керівника хору. На основі результатів, отриманих у ході констатувального експерименту, визначено зміст та методи проведення формувального експерименту дослідження.

На третьому етапі (2003–2006 рр.) здійснено апробацію експериментальної методики, перевірено її ефективність, проведено

статистичну обробку та узагальнення отриманих даних, оформлено висновки.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше* у вітчизняній музичній педагогіці теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено структуру диригентсько-хорової підготовки керівника шкільного хору; *виявлено* психолого-педагогічні умови ефективної підготовки керівника хору; *проаналізовано* передумови та етапи становлення професії керівника хору; *подальший розвиток отримало* обґрунтування системи діючого гностичного інструментарію; *розкрито* етапи диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору в системі музично-педагогічного навчання; *до наукового обігу введено* матеріали, пов'язані з трактуванням поняття “диригентсько-хорова підготовка” у новому розв’язанні цієї проблеми. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 937 від 20.12.2006 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка №07-10/2125 від 14.12.2006 р.); Глухівського державного педагогічного університету (довідка №103 від 26.02.2007 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка №712 від 20.03.2007р.). Експериментом дослідження було охоплено 285 студентів.

Теоретичне значення дослідження полягає у збагаченні й розширенні наукових уявлень щодо методики впровадження комплексної диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані у ході дослідження матеріали можуть бути модифіковані та використані для проектування навчальних програм з хорового диригування, педагогічної практики, спецкурсів з методики музичного виховання, для удосконалення диригентсько-хорової підготовки студентів у системі вищої музично-педагогічної освіти. Матеріали дослідження покладені в основу програми спецкурсу “Диригентсько-хорова підготовка керівника шкільного хору”, затвердженої вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (протокол № 4 від 8.04.2007 р.). Одержані результати можуть використовуватися студентами музичних навчальних закладів, вчителями музики загальноосвітніх шкіл; методистами музично-педагогічної освіти; застосовуватися в курсі "Методика музичного виховання" у музично-педагогічних закладах вищої школи.

Вірогідність наукових положень і висновків дослідження забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень, використанням широкої джерельної бази; застосуванням взаємодоповнювальних та науковонадійних методів дослідження, що відповідають меті, предмету та завданням дослідження; використанням цілісно-комплексної методики дослідження, яка відповідає суті визначеної проблеми; репрезентативністю досліджуваних вибірок; об’єктивністю критеріїв та показників дослідження; аналізом значного теоретичного та емпіричного матеріалу; поєднанням кількісного та якісного аналізу зі статичними методами опрацювання здобутих результатів, позитивними

наслідками впровадження експериментальної програми дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки, рекомендації та результати дослідження здобули позитивну оцінку: на міжнародних наукових конференціях: “Мистецька педагогічна освіта: методологія, теорія, практика” (Київ, 2004), “Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти у контексті європейської інтеграції” (Суми, 2004); “Європейське мистецтво на зламі століть: минуле в сучасному” (Суми, 2007); на всеукраїнських наукових конференціях: “Учитель музики – хормейстер в школі” (Суми, 2001), “Творчий розвиток студентів засобами музичного мистецтва” (Ніжин, 2002), “Професійна підготовка майбутнього вчителя” (2003); - всеукраїнській науково – методичній конференції “Становлення і розвиток музично – педагогічної освіти в Україні” (Ніжин, 2004); на всеукраїнських науково – практичних семінарах “Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи” (Суми, 2003), “Методологічні засади мистецької освіти” (Київ, 2004); на щорічних науково–практичних конференціях професорсько–викладацького складу, аспірантів, докторантів (Суми, 1999 – 2007 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено в 13 одноосібних авторських публікаціях, 11 з них у провідних фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (313 найменувань), додатків на 48 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок, з них основного тексту – 198 сторінок. У роботі наведено 14 таблиць, 11 рисунків, 2 схеми.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об’єкт, предмет, гіпотезу, мету та завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, охарактеризовано методи дослідження, подано дані отриманих результатів і основних висновків роботи, викладено положення, які виносяться на захист, наведено відомості про апробацію.

У **першому розділі „Теоретичні основи дослідження”** розглянуто історичні етапи становлення професії керівника хору; проаналізовано різні підходи підготовки керівника хору дослідниками сучасного та минулого, висвітлено поняття “музичність” та спеціальні музичні здібності керівника хору, обґрунтовано психолого-педагогічні умови диригентсько-хорової підготовки студентів.

Концептуальним стрижнем диригентсько-хорової діяльності, як визначається у дослідженні, є опора на багатофункціональну діяльність керівника хору, пов’язану з різними напрямками, що відображають зміст та сутність підготовки студентів до роботи з хором: дидактичні аспекти диригентсько-хорової підготовки (А. Болгарський, Г.Голик, П.Ніколаєнко, Г.Сагайдак та ін.), готовність студентів до роботи з хоровим колективом (А.Козир, Л.Костенко, А.Кречківський, Т.Смирнова, Ю.Соколова, М.Тукмачева та ін.), творчий розвиток майбутніх хормейстерів (М.Ведмедева, Л.Остапенко та ін.).

Незважаючи на певні наукові досягнення у вирішенні означеної проблеми, низка важливих питань підготовки студентів у якості керівників хору, ще й досі залишається недостатньо розв'язаною, а саме: конкретизація поняття “підготовка керівника хору”, визначення психолого-педагогічних умов підготовки керівника хору в системі музично-педагогічної освіти, зміст та структура підготовки керівника хору тощо.

Стрижневим компонентом диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору ми визначаємо здатність забезпечення ґрунтовної підготовки студентів до практичної роботи з хором, де основою виступають провідні напрямки диригентсько-хорової діяльності керівника хору: *технічний, педагогічний та творчий*. Згідно цих напрямків цілком логічним стало розроблення й теоретичне обґрунтування компонентів диригентсько-хорової підготовки, що створюють комплексну систему взаємопов'язаних структурних одиниць диригентсько-хорової підготовки: *мотиваційно-ціннісний, музично-професійний, когнітивно-знаннєвий, педагогічно-фаховий, творчо-самостійний компоненти*.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає усвідомлення необхідності та значущості професії керівника хору, створення позитивної мотивації до оволодіння нею; потребу в реалізації себе як керівника хору.

Музично-професійний компонент характеризує готовність до виявлення диригентсько-хорових здібностей, відбиває сформованість професійного самовираження у технічному (диригентський жест, вокальне інтонування), педагогічному (саморегуляція, техніка мови, артистизм) та творчому (інтерпретація, переклад-імпровізація) напрямках діяльності керівника хору, що виступають регуляторами спеціальних музичних здібностей керівника хору.

Ядром *когнітивно-знаннєвого компоненту* є створення теоретичних основ для розвитку у майбутнього керівника хору готовності займатися диригентсько-хоровою діяльністю. Вихідною ланкою когнітивно-знаннєвого компоненту є процес знаходження нових знань про якості та властивості роботи з хором, усвідомлення ціннісної значущості диригентсько-хорової діяльності, розуміння, осмислення її поліфункційних особливостей.

Педагогічно-фаховий компонент дозволяє виявити позитивні ознаки педагогічного спілкування, узгоджує взаємодію елементів педагогічного спілкування, аргументує необхідність їх використання для забезпечення позитивних співвідношень у професійно-педагогічній діяльності керівника хору. Змістовою засадою педагогічного спілкування стає засвоєння техніки саморегуляції, техніки мови, артистизм.

Творчо-самостійний компонент забезпечує готовність до розвитку творчих умінь осмислення навчально-методичного матеріалу, стимулювання пізнавального та інтелектуального в індивідуальному переплетінні форм та реалізації творчих розробок.

Забезпечення якісної підготовки неможливе без створення певних *психолого-педагогічних умов*, здатних розкрити особистість майбутнього

керівника хорового колективу. Визначена система психолого-педагогічних умов підготовки керівника хору передбачає:

- розвиток загальномузичних та спеціальних здібностей керівника хору на основі музичності як психологічного явища, диференціацію та активізацію музичних здібностей у процесі диригентсько-хорової діяльності;
- застосування індивідуалізації навчання у процесі вироблення та прояву власного стилю диригентсько-хорової діяльності, що дозволяє у повному об'ємі визначити їх структуру й максимально виявити фахові можливості студентів, а також з'ясувати психолого-педагогічні аспекти взаємостосунків між викладачем та студентом;
- орієнтацію навчальної роботи студентів на самостійно-пошукову, яка спрямована на реалізацію фахових знань, умінь та навичок у практику хорового розвитку школярів, що сприяє засвоєнню набутих теоретичних основ хорового диригування та формує спеціальні здібності студентів;
- забезпечення інтегративних зв'язків структурних компонентів підготовки майбутнього керівника хору, що спрямовує до цілісності цього процесу та завдяки якому реалізується змістова та процесуальна сторони диригентсько-хорової підготовки;
- спрямованість навчального процесу за рахунок репертуарного забезпечення учнів з урахуванням вікових особливостей, що дозволяє цілісно оцінити твір, визначити власні виконавські можливості з позиції системно-професіографічного підходу.

Проведений теоретичний аналіз дозволив нам розробити змістову структуру диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору (див. рис.1).

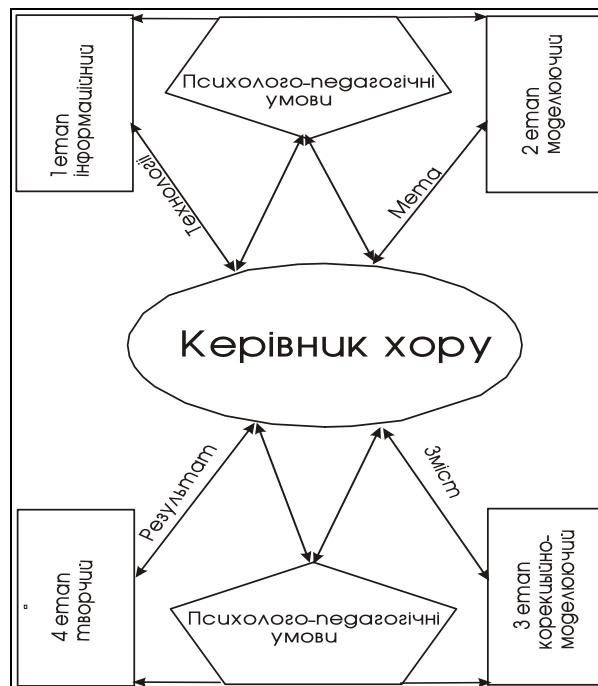

Рис.1.

Огляд праць з питань ретроспективи становлення керівника хору та вивчення сучасного стану підготовки студентів до роботи з хором указують

на необхідність реорганізації змісту диригентсько-хорової підготовки студентів в системі вищої музично-педагогічної освіти. Нез'ясованими лишаються методичні питання диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору до організації хорових занять зі шкільним хоровим колективом. Усвідомлення специфіки діяльності керівника хору визначило його подальший розгляд з позицій організованого процесу оволодіння спеціальними вміннями роботи з хором; діалектично побудованої системи творчого осмислення навчальних дій; продуктивно комунікативної взаємодії з хоровим колективом.

У другому розділі „Методика дослідно-експериментальної роботи підготовки майбутнього керівника хору в системі музично-педагогічної освіти” досліджено діагностику критеріїв та рівнів сформованості диригентсько-хорових здібностей студентів; запроваджено поетапну методику підготовки майбутнього керівника хору; викладений основний зміст формульованого експерименту, проаналізовані результати дослідно-експериментальної роботи зі студентами в системі музичної педагогічної освіти, перевірено психолого-педагогічні умови підготовки керівника хору.

У ході констатувального експерименту було визначено показники та критерії сформованості диригентсько-хорової підготовки, а саме: *показники*: бажання оволодіти професією керівника хору; спрямування на реалізацію навчальних цілей; потреба до фахового самовдосконалення (*ступінь мотиваційної спрямованості*); *показники*: пластичність диригентського жесту; виразність вокального інтонування; повнота прояву взаємозв'язку диригентсько-хорових здібностей (*розвиток диригентсько-хорових здібностей керівника хору*); *показники*: об'єм та системність знань; інтенсивність інтеріоризації знань; інтенсивність екстеріоризації знань (*ступінь теоретичної обізнаності*); *показники*: повнота усвідомлення нотного тексту; сформованість навичок інтерпретації твору; різноманітність та оригінальність творчих умінь (*ступінь оволодіння творчими вміннями опрацювання навчально-методичного матеріалу*); *показники*: активність прояву умінь педагогічного спілкування; продуктивність оперування вміннями саморегуляції, техніки мови, артистизму (*ступінь підготовки до педагогічного спілкування*).

Відповідно до визначених характеристик та їх показників було охарактеризовано рівні сформованості диригентсько-хорової підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти, а саме: низький, середній, високий.

Низький рівень (40% загальної кількості студентів) характеризується: недостатнім вираженням мотиваційних суджень про діяльність керівника хору, несформованістю уявлення щодо природи та сутності мистецтва диригування; відсутністю зацікавленості майбутньою професією, наявністю елементарних знань щодо роботи з хором, відсутністю глибокого розуміння технічних, педагогічних та творчих принципів осягнення навчального матеріалу; нерозвинутістю диригентсько-хорових здібностей, формальним та

непереконливим проявом під час диригування; відсутністю арсеналу виражальних засобів, фонду художньо-творчих асоціацій, нездатністю до інтерпретації та творчого осмислення музичного матеріалу; відсутністю вмінь педагогічного спілкування з хоровим колективом, байдужим ставленням до оволодіння елементами педагогічного спілкування.

Середній рівень (48% загальної кількості студентів) характеризується: достатньо правильною оцінкою діяльності керівника хору, зорієнтованістю на професійне самовдосконалення; недостатньою розвинутістю диригентсько-хорових здібностей, неточними, поверховими судженнями щодо їх використання; обмеженістю та поверховістю теоретичних знань, наявністю асоціативного мислення переважно на порівняльних аналогіях; мало розвинутими творчими умінями, формальним ставленням до виражальних засобів творчого опрацювання музичного матеріалу; фрагментарним характером та обмеженою зацікавленістю оволодінням умінями педагогічного спілкування.

Високий рівень (12% загальної кількості студентів) характеризується: чітким вираженням мотиваційної спрямованості до навчання, бажанням майстерно оволодіти професією керівника хору; сформованістю, усвідомленим оперуванням та яскравим проявом диригентсько-хорових здібностей керівника хору, спроможністю до самовдосконалення, аргументованим відстоюванням власної точки зору в процесі роботи над твором; теоретичною обізнаністю, глибиною та мобільністю знань, розвинутою здатністю до їх перевірки у практичній діяльності, широтою, яскравістю та динамічністю асоціативно-образного мислення; високим розвитком творчих умінь, спроможністю до "власної" інтерпретації та "нового" прочитання музичного матеріалу, здатністю до художнього відкриття; використанням комплексу умінь педагогічного спілкування у професійно-педагогічній діяльності керівника хору.

Для педагогічного керівництва процесом диригентсько-хорової підготовки студентів було апробовано розроблені *методи*, на основі яких здійснювалося досягнення мети та реалізація поставлених завдань кожного з етапів формульованого експерименту, який проходив у три етапи.

Перший етап – фахово-орієнтаційний – був спрямований на формування позитивної мотивації студентів до діяльності керівника хору, включення когнітивної сфери свідомості студентів до диригентської діяльності, теоретичної бази для вибірковості та оцінювання відповідності диригентсько-хорових здібностей та провідних засад вокального звукоутворення. Найбільш доцільними методами фахово-орієнтаційного етапу виявилися методи коментування, вправи, методи показу. Розроблений авторський "інтонаційно-пластичний" метод полягав у створенні умов для максимального прояву диригентсько-хорових здібностей, що дозволяло глибше усвідомити технічні труднощі при ознайомленні з музичним матеріалом, стверджувало у власних професійних можливостях, суттєво підвищувало рівень зацікавленості студентів на індивідуальному занятті.

Провідною умовою підготовки майбутнього керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти було визначено індивідуалізацію навчання, що надавало можливість максимально розкрити диригентсько-хорові здібності студентів у процесі вивчення основ хорового диригування.

Другий етап – корекційно-моделюючий - був пов'язаний з активізацією диригентсько-хорової підготовки студентів в умовах індивідуального заняття з хорового диригування, під час роботи в курсовому хорі студентів, педагогічній практиці зі шкільним хором, оволодінням та перевіркою певного комплексу навчальної інформації, отриманої у ході впровадження теоретико-практичного спецкурсу "Диригентсько-хорова підготовки керівника шкільного хору". В умовах забезпечення інтегративних зв'язків компонентів диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору в спецкурсі надається історичний аналіз поетапного становлення керівника хору, висвітлено основні напрямки диригентсько-хорової діяльності керівника шкільного хору, розкриваються технологічні засади роботи з хором та їх практичне значення, аналізуються психолого-педагогічні умови диригентсько-хорової підготовки студентів, пропонуються нові методи роботи зі шкільним хором, а саме: метод пластичних дзеркал, інтонаційно-пластичний метод тощо.

Третій етап – творчо-самостійний – розглядався нами як вершина становлення професійної зрілості майбутнього керівника хору. На цьому етапі в умовах самостійної роботи відбувалася перевірка комплексу набутих знань, умінь та навичок у процесі опанування засобами аналізу музичного твору, творчого осмислення навчально-методичного матеріалу. В умовах самостійної пошукової роботи здійснювалася перевірка здатності студентів до творчої самореалізації. Використання методу ескізного співставлення та методу усвідомлення змісту хорового твору передбачали активне включення студентів у творчий процес осмислення навчально-методичного матеріалу.

Схематично змістову структуру поетапної методики диригентсько-хорової підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти зображено на рис. 2.

Дієвим засобом перевірки ефективності експериментальної методики диригентсько-хорової підготовки студентів було визначено метод перевірки статистичних гіпотез. Використання методу перевірки статистичних гіпотез за критерієм χ^2 (так як виконуються всі необхідні вимоги цього критерію, а саме: вибірки випадкові й незалежні) допомогло виявити статистично значущі розбіжності. Зіставлення результатів констатувального та кінцевого зрізу формувального етапів дослідно-експериментальної роботи у експериментальних та контрольних групах дозволяє прослідкувати істотне збільшення кількості студентів з високим рівнем сформованості диригентсько-хорової підготовки та суттєве зменшення кількості студентів, що належали до низького рівня сформованості диригентсько-хорової підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти.

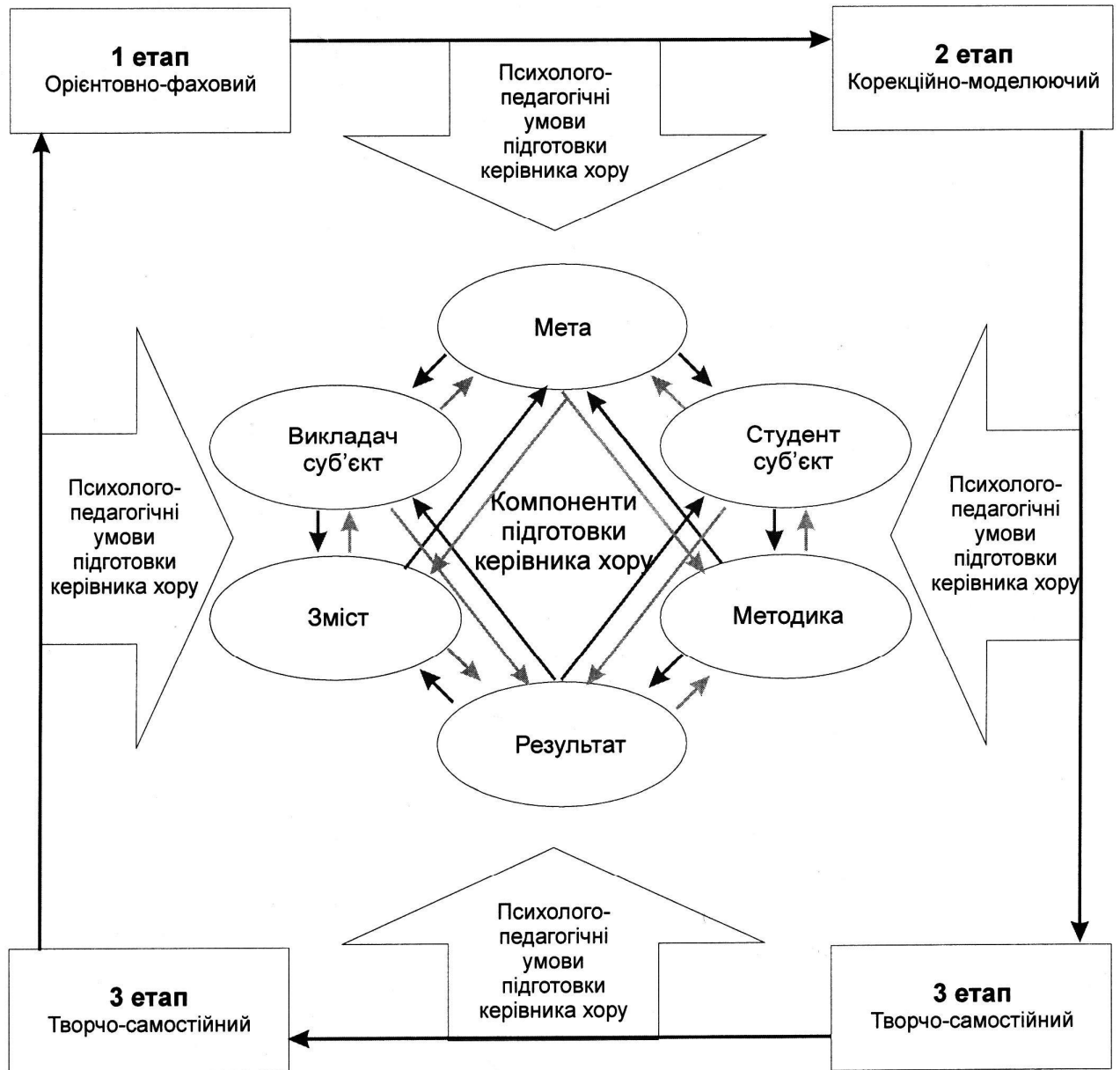

Рис.2.

Зокрема, на початку експерименту в КГ низький рівень спостерігається у 24 студентів, середній у 38, високий у 28 студентів, а в ЕГ відповідно у 27, 40, 28 студентів. Наприкінці експерименту співвідношення кількості студентів змінилося у КГ до 26, 34, 30 студентів, а у ЕГ піднялися до 10, 43, 42. Для обчислення емпіричного значення критерія $\chi^2_{\text{емп}}$ ми використовували

формулу:
$$\chi^2_{\text{емп}} = \frac{1}{N \cdot M} \cdot \sum_{i=1}^3 \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M} \right)^2}{\frac{n_i}{N} + \frac{m_i}{M}}$$
, де N – кількість студентів

експериментальної групи, M – кількість студентів контрольної групи, n_i – кількість студентів певного рівня експериментальної групи, m_i – кількість студентів відповідного рівня контрольної групи. Під час обробки результатів констатувального експерименту отримали для рівня значущості $\alpha = 0,05$ і числа ступенів свободи L=2 емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп}} = 0,093$. Це

менше відповідного критичного значення $\chi^2_{0,05}=5,99$ і дало підстави стверджувати, що характеристики вибірок, що порівнювалися на початку експериментального навчання співпадали із заданим рівнем значущості.

Впровадження запропонованої експериментальної методики в навчальний процес зі студентами експериментальної групи дозволило отримати значення критерію $\chi^2_{\text{емп}} = 9,95$, що більше відповідного критичного значення. Такі показники дозволили зробити висновок про те, що характеристики порівняльних вибірок суттєво різняться. Якісний аналіз результатів формувального експерименту указує на ефективність порівняно з традиційним навчанням щодо розвитку у студентів виділених компонентів, і як наслідок, їх загальної диригентсько-хорової підготовки.

Аналіз отриманих даних показав, що у результаті проведеного експерименту виявлена прогресивна динаміка змін рівнів сформованості диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору (див. табл. 1.)

Таблиця 1.

Рівні сформованості диригентсько-хорової підготовки студентів в контрольній та експериментальній група x (%)

<i>Рівень сформованості диригентсько-хорової підготовки</i>	<i>ЕГ</i>		<i>КГ</i>	
	<i>На початку експерименту</i>	<i>Наприкінці експерименту</i>	<i>На початку експерименту</i>	<i>Наприкінці Експерименту</i>
	<i>На початку</i>	<i>Наприкінці</i>	<i>На початку</i>	<i>Наприкінці</i>
<i>низький</i>	<i>17, 24</i>	<i>3,44</i>	<i>20,00</i>	<i>17,14</i>
<i>середній</i>	<i>80,0</i>	<i>75, 86</i>	<i>77,14</i>	<i>80,0</i>
<i>високий</i>	<i>2,75</i>	<i>20, 69</i>	<i>2, 85</i>	<i>2,65</i>

Зіставлення результатів початкового і прикінцевого зрізів у експериментальній групі дозволяє прослідкувати значне збільшення кількості студентів з високим та середнім рівнем сформованості диригентсько-хорової підготовки (2.75 – 20.69) за рахунок переходу від середнього (з 80.0 до 75.86). Також за час формувального експерименту у контрольній групі значна частина студентів залишилася на середньому та низькому рівнях (відповідно 20.00 – 17,14 та 77.14 – 80.0), а в експериментальній групі показники низького рівня знизилися з 17, 24 до 3,44.

Отримані результати свідчать про ефективність запропонованої методики та правомірність висунутої гіпотези. У ході експерименту були використані такі методи дослідження: анкетування, опитування, інтерв'ювання, бесіди, спостереження, аналізу творчої діяльності, математичного аналізу тощо.

Висновки

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні поняття структури диригентсько-хорової підготовки студентів та експериментальній перевірці методів формування. Проведене дослідження, підтвердження гіпотези та вирішення усіх поставлених завдань підтвердили правомірність висунутої гіпотези і дозволили зробити такі висновки.

1. Наукове осмислення існуючих в літературі ідей, які пов'язані з діяльністю керівника хору, художньою діяльністю як особливою формою відображення дійсності, а також власного практичного досвіду роботи з хором колективом, дозволило визначити сутність, зміст та структуру диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти. Актуальним у цьому контексті є пошук нових методичних прийомів, методичних розробок, спрямованих на удосконалення підготовки студентів до роботи зі шкільним хором.

2. На основі аналізу наукових джерел та основних етапів диригентсько-хорової діяльності конкретизоване поняття "підготовка" в системі музично-педагогічного навчання та визначені сучасні підходи до організації фахової підготовки майбутніх учителів музики. Багатоаспектна спрямованість диригентсько-хорової підготовки керівника хору націлена на: а) особистість самого студента; б) розвиток загально-музичних та диригентсько-хорових здібностей; в) розкриття педагогічних та творчих можливостей студентів; г) формування індивідуального стилю диригентсько-хорової діяльності; д) організацію хорового колективу. Усвідомлення цих понять дозволяє розширити можливості традиційних форм диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору, встановити особливості самореалізації студентів, надати навчальному процесу науково обґрунтованого та динамічного характеру. У соціально-культурному аспекті диригентсько-хорова підготовка керівника хору обумовлена цінностями соціуму, до якого належить студент. У психолого-педагогічному аспекті диригентсько-хорова підготовка визначається характером діяльності, стосунків та умовами, в яких ця діяльність здійснюється.

3. У дисертації визначені психолого-педагогічні умови, котрі забезпечують:

– індивідуалізацію навчального процесу, яка дозволяє пізнати можливості кожного студента та дає простір для визначення змісту і завдань індивідуальних занять зі студентом, що допомогло з'ясувати характер психолого-педагогічного спілкування викладача зі студентом;

– цілеспрямований розвиток музикальності та окремих фахових здібностей через розширення знань про природу й особливості їх функціонування, набір спеціальних методик вправ для постійного розвитку;

– свободу вибору ціннісної орієнтації та вектора самореалізації в процесі диригентсько-хорової підготовки, спрямованої на самовизначення у практичній діяльності;

– атмосферу спонукання студентів до самостійної творчої діяльності, яка спрямована на реалізацію фахових знань, умінь та навичок; вибір хорового репертуару з урахуванням вікових і психологічних особливостей школярів; самостійне визначення художньої цінності музичних творів; критичне оцінювання своїх можливостей і прагнення до самовдосконалення;

– інтегративні зв'язки компонентів диригентсько-хорової підготовки, що цілісно впливають на якість і гармонійність процесу фахового становлення майбутнього керівника шкільного хору. Реалізація цих умов надає можливість вищій школі формувати високопрофесійного керівника хору з індивідуальним стилем; особистість вчителя музики з широким діапазоном знань про різні музичні культури, що представлені у майбутній фаховій діяльності.

4. Дослідження довело ефективність комплексної єдності мотиваційно-ціннісного, музично-професійного, когнітивно-знанневого, педагогічно-фахового та творчо-самостійного компонентів диригентсько-хорової підготовки, здатних забезпечити комплексний динамічний розвиток основних напрямків професійної діяльності керівника хору.

5. Критеріальними характеристиками диригентсько-хорових умінь у процесі цілісно-комплексної підготовки майбутнього керівника хору визначено: ступінь мотиваційної спрямованості; розвинутість диригентсько-хорових здібностей; ступінь теоретичної обізнаності; ступінь оволодіння творчими вміннями опрацювання навчально-методичного матеріалу; ступінь підготовки до педагогічного спілкування. Створені критеріальні характеристики значно поглиблюють диференціацію диригентсько-хорової підготовки, дозволяють визначити рівень підготовленості студента до керівництва хором, своєчасно включити його в діяльність, яка забезпечує ефективність процесу роботи з хором.

6. На підставі узагальнення теоретичних положень й аналізу констатувального експерименту була розроблена методика цілісно-комплексної підготовки керівника хору, яка складалася з трьох взаємопов'язаних етапів: фахово-орієнтаційного, корекційно-моделюючого, творчо-самостійного. В основу методики покладено взаємодію різних засобів педагогічного впливу: розвиток диригентсько-хорових здібностей у різних формах навчальної діяльності на індивідуальних заняттях з хорового диригування, практичних заняттях зі студентським курсовим та шкільним хором у ході педагогічної практики, моделювання педагогічних ситуацій роботи з хором у процесі впровадження спецкурсу “Диригентсько-хорова підготовка керівника шкільного хору”.

7. Матеріали дослідження підтвердили, що створення на концептуальному та практичному рівнях комплексної диригентсько-хорової підготовки керівника хору є реалізацією ідеї бінарної цілісності двох теорій – гуманістичної педагогіки та теорії особистості. Створення експериментальної методики диригентсько-хорової підготовки студентів у системі вищої музично-педагогічної освіти дозволило максимально використати притаманний цій системі потенціал професійного розвитку керівника

хорового колективу. На основі комплексного аналізу нами визначені рівні диригентсько-хорової підготовки: а) репродуктивний (низький); б) репродуктивно-креативний (середній); в) творчий (високий).

8. У процесі дослідження підтверджено думку про те, що цікаві музичні твори є універсальним навчальним матеріалом у підготовці майбутнього керівника хору. Доведено оригінальність, неповторність й інтонаційна виразність творів викладачів-композиторів факультету мистецтв Сумського педагогічного університету та доцільність їх використання як навчально-методичного матеріалу.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують: питання взаємообумовленості ціннісного підходу до хорового виконавства та творчого розвитку особистості керівника хору; взаємозв'язку загально-педагогічних та фахово-музичних здібностей керівника шкільного хору.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Бірюкова Л.А. Мистецтво вести урок //Педагогіка, психологія. – Харків, 1998. – №5. – С.7-10.

2. Бірюкова Л.А. Роль вокально-хорової роботи у формуванні духовного потенціалу особистості учня //Педагогіка, психологія. – Харків, 1999. – №7. – С.23-27.

3. Бірюкова Л.А. Репертуарное обеспечение вузовской подготовки будущих руководителей детских хоровых коллективов //Теоретичні питання освіти та виховання. – К.: Вид-во Центр КДЛУ, 2000. – №10. – С.150-154.

4. Бірюкова Л.А. Складові педагогічної майстерності керівника шкільного хору // Педагогічні науки. – Суми: Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2001. – С.168-178.

5. Бірюкова Л.А. Розвиток емоційно-творчих здібностей студентів на хоровому диригуванні // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – №1.– Ніжин, 2002. – С.70-74.

6. Бірюкова Л.А. Професійні якості диригента хору //Теоретичні питання освіти та виховання: Збірник наукових праць. –К.: Вид. центр КДЛУ, 2002. – №2. – С. 135-138.

7. Бірюкова Л.А. Диригент хору: комунікативний аспект //Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – №2. – Ніжин, 2003. – С. 41-45.

8. Бірюкова Л.А. Самостійна підготовка майбутнього вчителя музики як умова професійного становлення //Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – №1. – Ніжин, 2004. – С. 136-140.

9. Бірюкова Л.А. Творча самореалізація в професійній діяльності керівника хору: теоретико-методологічний аспект //Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. – Випуск 1 (6). – К.: НПУ, 2004. – С. 66-72.

10. Бірюкова Л.А. Основи диригентсько-хорової підготовки студентів першого курсу на хоровому диригуванні //Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – №2.– Ніжин, 2005. – С.44-47.

11. Бірюкова Л.А. Особливості застосування методу особистісного смислу в системі підготовки вчителя музики //Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць. Випуск 32 /За заг. редакцією академіка АПН України Євтуха М.Б. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – №4. – С.102-104.

12. Бірюкова Л.А. Інтеграція педагогічної майстерності в предметах „хорове диригування” та „постановка голосу”, як передумова ефективного формування майбутнього керівника шкільного хору //Педагогічні науки. – Суми: Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2001. – С.31-40.

13. Бірюкова Л.А. Єдність предметів диригентського циклу //Професійно-художня освіта України: Збірник наукових праць – Київ; Черкаси: видавництво “Черкаський ЦНТЕГ”, 2003. – Вип.11. – С. 222-226.

Анотації

Бірюкова Л.А. Психолого-педагогічні умови підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертацію присвячено науковому обґрунтуванню психолого-педагогічних умов диригентсько-хорової підготовки керівника хору в системі вищої музично-педагогічної освіти.

У дисертації проаналізовано науково-теоретичні засади досліджуваної проблеми; визначено психолого-педагогічні умови диригентсько-хорової підготовки керівника хору; з'ясовано критерії, показники та рівні сформованості диригентсько-хорової підготовки студентів; виявлено зміст, сутність та структуру диригентсько-хорової підготовки студентів музично-педагогічних факультетів мистецтв, що зумовило вибір мотиваційно-ціннісного, музично-професійного, когнітивно-знаннєвого, педагогічно-фахового та творчо-самостійного компонентів диригентсько-хорової підготовки майбутнього керівника хору до продуктивної діяльності в умовах загальноосвітньої школи.

Отримані результати експериментальної роботи дозволяють підвищити рівень ефективності диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи з хором у системі музично-педагогічної освіти.

Ключові слова: керівник хору, психолого-педагогічні умови, компоненти, критерії та показники диригентсько-хорової підготовки.

Бірюкова Л.А. Психолого-педагогические условия подготовки руководителя хора в системе высшего музыкально-педагогического образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2007.

Актуальность исследования обусловлена объективной необходимостью поиска эффективных условий дирижерско-хоровой подготовки будущего руководителя хора.

В диссертации проанализированы исторические этапы становления профессии руководитель хора, проведен теоретический анализ научных взглядов на предмет исследования, представлены концептуальные направления современной отечественной музыкальной педагогики в сфере хорового дирижирования, обоснованы и внедрены психолого-педагогические условия подготовки, определены уровни дирижерско-хоровой подготовки студентов в системе вузовского музыкально-педагогического обучения.

В основу данного исследования положены взаимосвязанные направления профессиональной деятельности руководителя хора: технической, педагогической, творческой. Это обусловило комплексную сущность дирижерско-хоровой подготовки будущего руководителя хора, структура которой включает пять компонентов, которые системно охватывают различные аспекты процесса обучения студентов в исследовательском направлении, а именно: мотивационно-ценностный, музыкально-профессиональный, когнитивно-знаниевый, педагогическо-специальный и творческо-самостоятельный. На основе структурного анализа дирижерско-хоровой подготовки определены критерии и показатели каждого из компонентов: степень мотивационной направленности (показатели: желание овладеть профессией руководителя хора; направленность на реализацию учебных целей; потребность к профессиональному самоусовершенствованию); развитие дирижерско-хоровых способностей (показатели: пластичность дирижерского жеста; выразительность вокального интонирования; полнота проявления взаимосвязи дирижерско-хоровых способностей); степень теоретической обоснованности (показатели: объем и систематичность знаний; интенсивность интериоризации знаний; интенсивность экстериоризации знаний); степень овладения творческими умениями осмысления учебно-методического материала (показатели: полнота осознанности нотного текста; формирование навыков интерпретации; разнообразие и оригинальность творческих умений); степень подготовки к педагогическому общению (показатели: активность проявления умений педагогического общения; продуктивность овладения умениями саморегуляции, техникой речи, артистизмом).

С целью практической реализации дирижерско-хоровой подготовки студентов раскрыты психолого-педагогические условия подготовки студентов к работе с хором, а именно: развитие общемзыкальных и специальных способностей руководителя хора; применение индивидуализации обучения для выработки личностного стиля дирижерско-хоровой деятельности; ориентация учебного процесса студентов на самостоятельную поисковую

деятельность, которая направлена на реализацию профессиональных знаний, умений и навыков в практическом хоровом развитии учащихся; обеспечение интегративных связей компонентов подготовки будущего руководителя хора; направленность учебного процесса на репертуарное обеспечение учащихся с учетом возрастных особенностей.

В процессе экспериментальной работы выявленные критерии и их показатели позволили охарактеризовать низкий, средний и высокий уровни дирижерско-хоровой подготовки студентов, выявить соотношение к педагогической и творческой направленности в работе с хором.

Разработанная экспериментальная методика дирижерско-хоровой подготовки будущего руководителя хора включает ряд этапов: ориентационно-специальный, коррекционно-моделирующий и творческо-самостоятельный, последовательность которых обусловлена направленностью на формирование механизма усвоения умений и мерой охвата учебно-методического материала.

В исследовании подтвердилось положение о том, что наиболее благоприятной для воспитания профессионального мастерства руководителя школьного хора является организация комплексной подготовки в системе музыкально-педагогического обучения, объединяющей разные грани дирижерско-хоровой деятельности руководителя хора.

Результативность предложенной методики выявилась в позитивной динамике дирижерско-хоровых способностей, опыте практической деятельности. Теоретический материал и успешная апробация экспериментальной методики дает основание для использования ее в учебном процессе высшего музыкально-педагогического образования.

Ключевые слова: руководитель хора, психолого-педагогические условия, компоненты, критерии и показатели дирижерско-хоровой подготовки.

Birukova L. – Chorus and conductor' s training of students as a future chorus leader Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Pedagogic specialized in 13.00.02 – Theory and principles of musical training and musical upbringing. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, 2007.

The Thesis is primarily devoted to scientific substantiation of the methods psychological and pedagogical conditions of chorus conductor training in the system of higher musical education. Pointed out the term “conductor ” as phenomenon of musical art, the theoretical foundation of researched problems, analyzed the ways of conductor and chorus students training. Experimentally checked up the steps of psychological and pedagogical conditions of students training, stressed interconnection of learning subjects. Examined the effective results of experimental and researched work.

Key words: Psychological and pedagogical conditions, chorus conductor, components , criteria of chorus and conductor' s training.